

***Polityka wyznaniowa a prawo III Rzeczypospolitej*, red. Michał Skwarzyński, Piotr Steczkowski, Lublin: Wydawnictwo KUL 2016, ss. 384.**

Rozpad imperium sowieckiego dokonujący się na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku oraz równoczesne uwalnianie się państw Europy Środkowo–Wschodniej spod jego politycznego, gospodarczego, militarnego, a przede wszystkim ideologicznego wpływu, dało asumpt do przebudowy systemów prawnych dawnych komunistycznych satelit w duchu demokratycznym. Ten proces dokonał się również w Polsce, m.in. na płaszczyźnie stosunku krajowego prawa stanowionego do zjawiska religii. Marksistowska ideologia, jako z natury wroga wszelkim odniesieniom do Boga, istniejącym zarówno w sferze publicznej jak i prywatnej, przestała być uznawana za obowiązującą, co stworzyło możliwość ustalenia od nowa pozycji religii w państwie. W polskich realiach, fundamentami nowego ładu w tej sferze stały się: najpierw ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, później akty hierarchicznie wyższego rzędu, czyli Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. oraz Konkordat między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską z dnia 28 lipca 1993 r., a także ustawy określające stosunki między państwem a poszczególnymi związkami wyznaniowymi.

W ostatnim czasie opinia publiczna, inspirowana rocznicami wydarzeń czasu przełomu m.in. wyborów do tzw. sejmu kontraktowego, często skłonna jest do przeprowadzania podsumowań dotychczasowego dorobku Rzeczypospolitej Polskiej, zwanej Trzecią dla odróżnienia od poprzedniczek. W jakiś sposób w tę mnogość refleksji wpisuje się wydana

w 2016 roku książka pod redakcją Michała Skwarzyńskiego oraz Piotra Steczkowskiego pt. *Polityka wyznaniowa a prawo III Rzeczypospolitej*, będąca owocem wystąpień podczas X Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego, które odbyło się w dniach 23–25 kwietnia 2013 roku. Redaktorzy i współautorzy pochylają się nad postawą państwa polskiego wobec wyznawców religii oraz wspólnot ich skupiających, widzianą poprzez stanowione na przestrzeni ponad ćwierćwiecza prawo.

W recenzowanej pozycji swoje publikacje zamieścili badacze prawa wyznaniowego z uczelni wyższych z różnych stron Polski: Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, Uniwersytetu Rzeszowskiego, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu Opolskiego, Uniwersytetu Warmińsko–Mazurskiego, Uniwersytetu Wrocławskiego, Uniwersytetu Przyrodniczo–Humanistycznego w Siedlcach, Wyższej Szkoły Finansów i Prawa w Bielsku–Białej oraz Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. Systematyka pracy wyraźnie wskazuje istotne płaszczyzny dyskusji o polityce wyznaniowej państwa. Dlatego też publikacja podzielona jest na cztery rozdziały: pierwszy dotyczy aspektów instytucjonalnych, drugi skupia się na prawach gwarantowanych jednostce, trzeci dotyczy stosunku państwa do związków wyznaniowych. Czwarty rozdział, treściowo nieco odstający od samego tytułu publikacji, zawiera artykuły na temat polityki wyznaniowej państw innych niż Rzeczpospolita Polska. Całą pracę rozpoczyna wstęp redaktorski, w dużym skrócie przywołujący cel i okoliczności jej powstania oraz omawiający treść artykułów w niej zawartych.

Pierwszy rozdział rozpoczyna artykuł jednego z redaktorów publikacji, Piotra Steczkowskiego, zawierający szczególnie wartościową, bo aktualną analizę programów polskich partii politycznych pod kątem ich stosunku do kwestii wyznaniowych. Z uznaniem należy podkreślić, że autor wyszedł w swoich badaniach poza parlamentarną scenę polityczną, a ponadto uwzględnił gwałtowne roszady dokonane kartami wyborczymi podczas ostatnich wyborów. Dzięki temu czytelnik zyskuje pełniejsze spojrzenie na całość życia politycznego na szczeblu ogólnopolskim w interesującym nas zakresie.

W następnym artykule Anna Tunia pokazuje, że działalność państwa–prawodawcy, jako podmiotu władnego definiować pojęcia z zakresu prawa wyznaniowego, jest skromna. Pojęcia obecnie istniejące są w niemałej części recypowane z przepisów wewnętrznych Kościoła katolickiego. Tę praktykę autorka przyjmuje z dezaprobatą.

Grzegorz Maroń z Uniwersytetu Rzeszowskiego skupia się na mających charakter konfesyjny uchwałach okolicznościowych obu izb polskiego parlamentu. Wbrew głosom niektórych przedstawicieli doktryny, autor uznaje podejmowanie wspomnianych uchwał za zgodne z Konstytucją RP, równocześnie krytycznie ustosunkowując się do niektórych z nich. Na podstawie analizy treści uchwał oraz stenogramów z dyskusji nad nimi, autor m.in. dochodzi do smutnych konstatacji na temat parlamentarnej kultury politycznej oraz braku wyczucia w używaniu instrumentu jakim jest uchwała okolicznościowa.

Nad konfliktem wartości konstytucyjnych, czyli wolności religii oraz bezpieczeństwa publicznego, w kontekście polskiego systemu konstytucyjnego zastanawia się Konrad Walczuk. Wyjaśnia on różnice pomiędzy gwarancjami z art. 31 oraz art. 53 Konstytucji RP, przyjmując, że drugi z wymienionych przepisów stanowi *lex specialis* pierwszego.

Kompetencje Pełnomocnika Rządu do spraw Równego Traktowania w zakresie przeciwdziałania dyskryminacji ze względu na religię lub wyznanie są omawiane w kolejnym artykule, tym razem autorstwa Józefa Koredczuka. Autor przywołuje nie tylko akty prawne będące podstawą istnienia omawianego urzędu, ale również dane na temat spotkań Pełnomocnika z przedstawicielami kościołów i związków wyznaniowych, a także prezentuje cenne zestawienie jego interwencji pod kątem ich ilości oraz przedmiotu.

Michał Czelný pochyla się nad znaczeniem ustaleń dokonanych w ramach Komisji Wspólnej Rządu i Episkopatu Polski, opisując jej rozwój historyczny, zaznaczając jakościową różnicę w układaniu wzajemnych relacji pomiędzy stronami po okresie transformacji. Równocześnie podkreśla mnogość skomplikowanych problemów stojących przed Komisją, budującą poprzez swoją działalność szacunek dla wolności religijnej oraz zasady współdziałania.

Ostatni artykuł rozdziału pierwszego traktuje o sytuacji politycznej towarzyszącej likwidacji Urzędu ds. Wyznań w 1989 roku. Marzanna Grabowska podkreśla w nim rolę NSZZ „Solidarność” w dokonującej się transformacji, przywołuje sejmową dyskusję na temat likwidacji Urzędu, uwypukla przełomowość uchwalenia pakietu ustaw wyznaniowych z 17 maja 1989 r. oraz zaznacza, że otworzyły one drogę do pełnego korzystania z wolności religijnej w Polsce.

Inicjując swoim artykułem pt. *Klauzula sumienia w ochronie życia i zdrowia w prawie Trzeciej Rzeczypospolitej* drugi rozdział publikacji,

Ryszard Sztuchmiller, odwołując się do obowiązujących w Polsce przepisów, oddaje należny szacunek prawu personelu medycznego do działania zgodnie z własnym sumieniem. Równocześnie daje wyraz ubolewaniu z powodu niezrozumienia tego zagadnienia wśród mediów masowych oraz części społeczeństwa.

Drugi współredaktor przedmiotowej publikacji, Michał Skwarzyński, również porusza kwestię sprzeciwu sumienia, jednak w odniesieniu do sędziów, ukazując ich moralne rozterki, mogące pojawić się w różnych okolicznościach prowadzonych przez nich postępowań. Autor proponuje rozwiązania zarówno dogodne dla sędziego, jak i bezpieczne dla wymiaru sprawiedliwości, twierdząc, że korzystanie z klauzuli sumienia przez tę grupę zawodową jest po prostu realizacją gwarancji demokratycznego państwa pluralistycznego.

Jerzy Nikolajew opisuje uprawnienia więźniów z zakresu wolności sumienia i religii, patrząc na nie jako na element polityki wyznaniowej III Rzeczypospolitej. Skupia się m.in. na kwestii wykonywania praktyk religijnych i uczestnictwa w nabożeństwach, a ponadto opisuje dostępność posługi kapłańskiej, by na koniec sformułować postulaty *de lege ferenda*.

Michał Skwarzyński oraz Michał Chajda zdecydowali się podjąć kwestię użytku twórczości artystycznej podczas kazań głoszonych w kościele. Podkreślają oni, że ustawodawca zauważył problem kolizji prawa własności intelektualnej oraz wolności sumienia i religii, dlatego dopuścił ograniczoną ingerencję w prawa twórcy.

Rozdział trzeci dotyczący stosunku państwa wobec związków wyznaniowych rozpoczyna swoim tekstem Andrzej Szymański, który prześledził starania wspólnot zakonnych w okresie Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej o zapewnienie ciągłości funkcjonowania placówek oświatowo-wychowawczych oraz odzyskiwanie zabranych przez władzę nieruchomości. Wskazał generalną niechęć komunistycznych decydentów wobec tych działań, a także pewną zmienność ich polityki w tej kwestii na przestrzeni kilkudziesięciu lat trwania reżimu.

Kolejny artykuł porusza zagadnienie statusu wyznaniowych szkół wyższych w systemie prawnym Rzeczypospolitej Polskiej. Autor – Artur Mezglewski, wychodząc od omówienia tła historycznego stwierdza, że brak jest kompletnej regulacji ich funkcjonowania, która to wypełniałaby istniejącą lukę prawną.

Justyna Krzywkowska i Aleksandra Bitowt wskazują pola współdziałania pomiędzy państwem a wybranymi kościołami na polu polityki proro-

dzinnej rozumianej jako tworzenie warunków skłaniających do posiadania większej liczby dzieci, zapewnianie potrzebnej rodzinie pomocy o charakterze charytatywnym, opiekuńczym i medycznym, a także realizowanie potrzeb osób starszych. Autorki skupiają się przede wszystkim na omówieniu podstaw prawnych współdziałania oraz opisie przykładów aktywności podejmowanych przez Caritas Polska (oraz Caritas diecezjalne), ELEOS oraz Diakonię, czyli trzy organizacje trzech największych związków wyznaniowych w Polsce: Kościoła katolickiego, Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego oraz Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego.

Kolejny artykuł omawia wybrane regulacje dotyczące osobowości prawnej kościołów i związków wyznaniowych. Jego autor – Marek Strzała, entuzjastycznie odnosi się do poziomu polskich gwarancji w tym zakresie przywołując podobne rozwiązania z niektórych państw Zachodniej Europy. Podnosi też, że nie tylko same kościoły i związki wyznaniowe są osobami prawnymi, lecz także mogą one tworzyć tzw. wyznaniowe osoby prawne, stanowiące szczególną kategorię w prawie polskim.

Zadania kościołów i związków wyznaniowych w zakresie ochrony zabytków to temat artykułu Mieczysława Różańskiego. Pod tym kątem autor dokonuje przeglądu przepisów z ustaw indywidualnych. Ponadto, skupia się na wyjaśnianiu definicji legalnych.

Ostatni rozdział publikacji zawiera teksty prezentujące państwa inne niż Polska. Artykuł Andrzeja Gąsowskiego o relacjach pomiędzy państwem a religiami w Republice Południowej Afryki dokładnie przedstawia ich historię na tym terenie oraz wpływ na społeczno-polityczną rzeczywistość, ze szczególnym uwzględnieniem okresu tzw. apartheidu. Ponadto, stawia diagnozy na temat miejsca religii w życiu wspólnotowym Republiki, porównując gwarancje czterech dwudziestowiecznych konstytucji.

Politykę wyznaniową Evo Moralesa, prezydenta Boliwii, przedstawia Marta Osuchowska. Stosunek obecnej władzy tego południowoamerykańskiego państwa autorka określa jako niekonsekwentny – po części przyjazny, po części wrogi, a więc będący w trakcie formowania i wymagający ustabilizowania w przyszłości.

Ostatni artykuł przywołuje realia znacznie nam bliższe, przynajmniej pod względem geograficznym. Jerzy Nikołajew porusza temat przestrzegania praw człowieka na Ukrainie, pokazując trudności w realizacji wolności sumienia i wyznania, m.in. nieuregulowanie kwestii zwrotu majątkowi wyznaniowym majątku zagrabionego przez komunistów. O ile formalne gwarancje wolności religijnej, zawarte w tamtejszych przepisach, są

wystarczające, to jednak istnieją poważne problemy z ich egzekwowaniem w praktyce, co pokazuje liczba skarg wnoszonych do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka przez Ukraińców.

Recenzowana publikacja stanowi aktualną, kilkunastomilimiarową refleksję na temat współczesnej polityki wyznaniowej – czasem także jej braku – prowadzonej przez Rzeczpospolitą, mającej odzwierciedlenie w polskim systemie prawnym. Dodatkowo, czyni ona odesłania do rzeczywistości sprzed 1989 roku, a nawet pokazuje egzotyczne z naszej perspektywy realia państw z innych części globu. To daje nadzieję, że publikacja stanie się cennym źródłem wiedzy na temat faktycznego stanu relacji pomiędzy instytucjami państwa, związkami wyznaniowymi oraz wyznawcami, a także będzie inspiracją do aktualizowania badań o tej tematyce w przyszłości.

Mgr Kacper Chołody
Wydział Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II